

Венгерська В.О.,
д.і.н, доцент кафедри історії України
Житомирського державного
університету ім. І.Франка

ТОПОНІМІЧНІ ОБ'ЄКТИ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ ЧИ ЗАБУТТЯ?

Сфера історичної політики посідає помітне місце не лише у внутрішньо-державних процесах, значною мірою вона визначає й зміст зовнішньої політики. Намагання перетворити історію на інструмент реалізації політичних амбіцій стало ознакою нашого часу. Попри прогнози вчених та публіцистів про завершення ери національних держав, ми всі стали свідками посилення націоналістичних тенденцій. Наскільки важливим в подібних умовах посилення етноцентризму з боку так званих «титульних» націй є збереження традицій полікультурності, створення умов толерантного та доброзичливого співіснування представників різних етнічних груп? Яку роль у цих процесах посідає перейменування вулиць та створення нових/«старих»/«згаданих» місць пам'яті? Яку роль відіграють громади, а яку державні інституції в остаточному вирішенні питання перейменування вулиць та маркування топонімічних об'єктів?

В статті пропонуються відповіді на поставлені питання, (хоча, деякі з них залишаються відкритими), розглядаються особливості реалізації комеморативних практик в Україні та Польщі.

Ключові слова: історична політика, історична пам'ять, Польща, Україна, топонімічні об'єкти, місця пам'яті.

В останні роки сфера історичної політики посідає помітне місце не лише у внутрішньо-державних процесах, значною мірою вона визначає й зміст зовнішньої політики. Намагання перетворити історію на інструмент реалізації політичних амбіцій стало ознакою нашого часу. Попри прогнози вчених та публіцистів про завершення ери національних держав, ми всі стали свідками посилення націоналістичних тенденцій, пов'язаних, перш за все, із європейською міграційною кризою 2015 р. Вона спричинила посилення позицій крайніх правих партій, члени яких представлені у парламентах більшості

європейських країн. З кожним роком їх риторика стає агресивнішою, в якості політичного інструменту такі політичні сили, як правило, використовують історію.

В Україні, яка вже протягом чотирьох років перебуває у стані (хоча й офіційно не визнаної) війни із Росією, попри відсутність значної електоральної підтримки, також посилюються позиції подібних партій. З приходом до влади у Польщі партії «Право і справедливість» (PiS) радикальним чином змінилась риторика, пов'язана із польсько-українськими відносинами. Останній закон, («Про покарання за заперечення злочинів ОУН-УПА»), внесений на розгляд польського Сенату з ініціативи націоналістичної партії «Кукіз'15» та за підтримки Польського Інституту національної пам'яті, окрім основного змісту, містить пасаж, який викликав справедливе обурення в Україні, оскільки несе відверто експансіоністський характер. Йдеться про використання терміну «Малопольща» по відношенню до української частини Галичини.

У внутрішній політиці сучасної Польщі доволі дивним виглядає співвідношення у ставленні до тоталітарних ідеологій, та збереження місць пам'яті, з ними пов'язаних. Попри складні стосунки із радянським минулим, Інститут національної пам'яті лише у квітні 2017 р., видав розпорядження щодо перейменування більше 1000 топонімічних об'єктів, пов'язаних із комуністичним минулим (йдеться про назви на честь Червоної армії та її представників, ювілейних дат створення ПНР, Ю. Мархлевського та т.п.). Однак ця заборона не поширюється на пам'ятники, пам'ятні знаки та меморіальні дошки радянського періоду.

Наскільки важливими в подібних умовах посилення етноцентризму з боку так званих «титульних» націй є збереження традицій полікультурності, створення умов толерантного та доброзичливого співіснування представників різних етнічних груп? Яку роль у цих процесах посідає перейменування вулиць та створення нових/«старих»/«згаданих» місць пам'яті? Яку роль відіграють громади, а яку

державні інституції в остаточному вирішенні питання перейменування вулиць та маркування топонімічних об'єктів? Спробуємо дати відповідь на ці питання, розглянувши ситуацію у сфері комеморативних практик на прикладі України та Польщі.

Короткий огляд історіографії та методології проблеми не може залишитись без згадки про «класиків» Memory study. Зокрема, М. Альбвакс, який ще в 20-х рр. ХХ ст. вперше дослідив феномен колективної пам'яті, його твір «Колективна пам'ять» залишається культовою у цій галузі [17, 18]. М. Альбваксу належить заслуга зміщення інтересів вчених з минулого на пам'ять як таку, та колективну, зокрема. Один із головних посилів його концепції полягає у тому, що про минуле, за визначенням, нам нічого не відомо. Вчені можуть із різним рівнем успішності лише наблизитись до осягнення цього феномену. Пам'ять, на думку вченого, дозволяє дослідити, яким чином у людській та соціальній свідомості уявляється минуле. М. Альбвакс наголошував на тому, що спогади завжди є певною реконструкцією, оскільки будь-яка людина не спроможна відкинути свій життєвий досвід та знання. Крім того, пам'ять формується в неоднорідному, фрагментарному просторі суспільства, що не може не впливати на особливості пам'ятання. Власне, в контексті запропонованої у статі теми, концепція Альбвакса дозволяє пояснити певні регіональні особливості перейменування та запровадження нових комеморативних практик. Концепція представника французької «Школи аналів», П. Нора щодо «місць пам'яті», базується на взаємозв'язку цього феномену із процесом творення ідентичностей, перш за все, національних. Специфіка кожного міста та наявних у них місць пам'яті відображають особливості регіону, одночасно втілюють найбільш характерні для країни риси реалізації політики пам'яті.

Аналізуючи феномен пам'ятних місць, А. Ассман підкреслює, що вони є «розкиданими фрагментами втрачених і зруйнованих життєвих зв'язків. Адже з руйнацією місця його історія не припиняється, воно зберігає в собі матеріальні рештки» [1, с. 326]. Дослідниця не відкидає важливості

«тлумача» таких місць, роль яких можуть виконувати вчені. «...місця потребують пояснення: їхнє значення має бути виявлене додатково через мовне передання» [1, с. 328].

Серед сучасних українських дослідників феномену пам'яті, пам'ятних місць представлені як «маститі» дослідники й публіцисти, так і молоді вчені: Г. Касьянов [10], А. Киридон [11], С. Єсельчик [8] (хоча він і представляє зараз американські інституції, залишається українським вченим, що здобув освіту та здійснив перші кроки у науці саме в Україні), Л. Нагорна [14], Л. Зашкільняк [6], О. Гайдай [4], А. Портнов [15], Я. Калакура [9], І. Колесник [12], Ю. Зерній [7] та інші.

В радянських умовах міські ландшафти та топоніміка «працювали» на творення ідентичності під назвою «радянська російськомовна людина». Поняття «типового радянського міста» асоціювалось із уніфікацією, шаблонними найменуваннями топонімічних об'єктів та місць пам'яті, як правило на честь видатних радянських й комуністичних діячів, військових та подій. Згадки та місця пам'яті про/та «інше» життя цілеспрямовано й методично витіснялись із міського ландшафту, й відповідно – історичної пам'яті. В радянський період у більшості країн Східної Європи назви вулиць перетворились на доволі чіткий вираз нав'язування згори просторового уявлення, маркування територій та «забування», витіснення із пам'яті цілих пластів історії.

Початок перебудови в Радянському Союзі, руйнація Берлінської стіни, активізація польської «Солідарності» стали тими подіями в політичній сфері, які зробили подальші перетворення незворотними. Політика «гласності» простимулювала загальне захоплення історичними, літературними, публіцистичними творами та джерелами, які раніше перебували під забороною. Вже від кінця 80-х рр. міста та села почали «пригадувати» свою історію, як правило, наповнену етнічним багатоголоссям.

Від моменту виходу Польщі із-під сфери впливу «старшого брата», та з проголошенням незалежності в Україні, починають

відбуватись процеси, які з часом призвели до умовного поділу національної пам'яті та історичного простору. Формування нових національних наративів відображали загальні тенденції у сфері історичної політики та пам'яті, характерні для початкового періоду новітнього державо- та націотворення.

Проте, динаміка й зміст процесів в республіках колишнього Радянського Союзу та країнах так званого «соціалістичного табору» мали свої відмінності. Перш за все, пов'язувались вони із тим, що в останніх певною мірою зберігались власні історіографічні традиції, що потребувало лише певних поправок на нові політичні обставини. У випадку України – перед істориками постало завдання створення нового національного наративу, який, як відомо, не може існувати без власних національних міфів та героїв. В цих умовах набувають актуальності питання пошуку національної ідентичності. Простір та топонімічні об'єкти також потрапили до сфер, які потребували «націоналізації». Однією з найбільших її хиб на початкових етапах виступила (за висловом Г. Касьянова) етнічна ексклюзивність [10], яка фактично перетворювала націоналізовані історії країн на історії титульних націй.

Пам'яті та забуттю відводиться своя роль в окреслених процесах. Їх взаємодія залежить від визначеної ідейної парадигми або «державного замовлення». В їх межах, все що не вписується у визначені критерії ідентичності, традиції, або ж ідеологічні установки, потрапляє під дію механізмів забуття. Проте, нові умови стимулювали й зворотні процеси – «пригадування», які супроводжувались закріпленням цих спогадів у пам'ятках, пам'ятних знаках, нових топонімічних об'єктах.

Польську та українську міську культури в історичному сенсі єднає єврейська складова, яку свого часу, після приєднання Правобережжя до складу Російської імперії було названо «спадком Речі Посполитої». В радянській період з міст та інших населених пунктів Правобережної України, активно вилучалась й пам'ять про польську компоненту їх історії. Радянський

інтернаціоналізм, який насправді був аналогом російського націоналізму в своїй шовіністичній суті, здійснив все для нищення пам'яті про поліетнічну компоненту міст. Польща, як радянський сателіт, втягнутий в комуністичну орбіту, змушена була рухатись у відповідності із прийнятими в СРСР установками.

Своєрідний виняток становили лише відомі представники кагорти радянських комуністичних діячів, які звісно, не ідентифікувались як євреї, а представляли «великий радянський народ» в частині його партійних лідерів, серед них: Я. Гамарнік, Я. Свердлов та інші. До винятку потрапило й ім'я всесвітньо відомого письменника, співця культури ідиш – Шолома Алейхема. Ще на початку 30-х рр. на його честь в Житомирі та Бердичеві були названі вулиці, й після того не перейменовувались, навіть в найбільш затяті періоди боротьби «з безродним космополітизмом». У Києві вулиця з такою назвою з'явилась у 1966 р. на Лісовому масиві. Вулиці, названі на честь Ш. Алейхема представлені в таких містах України: Біла Церква, Бровари, Дніпро, Дрогобич, Жмеринка, Львів, Полтава, Харків, Херсон, Чернівці. В Одесі у 1928 р. колишня вулиця М'ясоїдівська була перейменована на честь письменника. Однак у 1995 р. їй повернули стару назву. Зараз місто, в якому письменник провів декілька років свого життя (з 1891 р. до 1893 р.), не має вулиці з його ім'ям. У випадку житомирської вулиці, її розмір та напрямок містять сумну символіку. Вона розміщена в історичній частині міста, в районі вже давно неіснуючої площі Ринок. На ній лишилось два будинки, забудови кінця ХІХ – поч. ХХ ст., у досить плачевному стані. Вулиця веде на поле та плавно розчиняється у місці впадіння річки Кам'янки до Тетерева.

В процесі першої хвилі декомунізації на початку 90-х рр., яка, проте торкнулась не всіх населених пунктів в Україні, хоча й епізодично, були або повернуті, або вписані у міський простір нові топонімічні об'єкти. В їх назвах знайшли відображення єврейські, польські та інші складові історії міст. Зокрема,

йдеться про Львів, Одесу та Броди (Львівської області). Одна із вулиць в історичній частині Львова отримала назву «Староєврейська», на топонімічній карті міста Броди з'явилась вулиця «Єврейська». У 1994 р. повернули історичну назву однієї із центральних вулиць міста Одеси – «Єврейська», яка так іменувалась від 1820-х р. до 1920 р. Ця перша хвиля перейменувань практично не торкнулась змін назв населених пунктів, лише окремих міських та селищних топонімічних об'єктів. І якщо в населених пунктах Західної України майже одразу зникли практично всі назви, які пов'язувались із комуністичним минулим, то в інших регіонах України не відбулось такого радикального перейменування.

Нові назви відображали окреслену тенденцію до націоналізації простору в його українському, ексклюзивному варіанті, проте, траплялись й винятки. Вже тоді з'явився список «канонічних» імен, на честь яких у всіх містах та містечках західної України обов'язково називались вулиці. В процесі декомунізації 2016 р. ця традиція була збережена. Як правило, серед топонімічних об'єктів більшості міст з'явилися вулиці Бандери, Петлюри, Грушевського та інших представників українського історичного нарративу. Окремі вулиці українських міст в різні періоди та хвилі перейменувань отримали назви на честь видатних та менш відомих земляків-євреїв/поляків/чехів і т.д.

Так, одна із вулиць Житомира у 1995 р. була перейменована на честь Хаїма Бялика – класика івритомовної літератури та поезії. Він народився на Житомирщині та провів десять років свого життя в Житомирі. В цьому ж році на будинку дідуся поета, в якому жив Бялик, було встановлено меморіальну дошку. Проте, власниця будинку після його ремонту пошкодила дошку. Зараз вона зберігається в місцевому Хеседі.

Зупинки міського транспорту також відносяться до міських топонімічних об'єктів. Зупинка «Єврейський цвинтар», як і сам цвинтар розташований у міській межі, на одній із центральних та найбільш протяжних вулиць (Великій Бердичівській). Проте,

в тій частині вулиці, на якій розташований цвинтар, вона завершується й плавно перетікає у приміську зону. Напроти цвинтаря на початку ХХ ст. була трамвайна зупинка під назвою «Єврейська лікарня». В 60-70-х рр. ХХ ст. трамвайні колії зникли, в місті лишився єдиний маршрут, а про єврейську лікарню вже практично не пам'ятають навіть старожили. З радянських часів в цьому приміщенні – венеричний диспансер.

Попри те, що Житомир у другій половині ХІХ ст. перетворився на один із потужних єврейських інтелектуальних центрів не лише Правобережжя³, в наш час, згадок про це, на жаль, фактично не представлено у топоніміці та міському ландшафті. Територія, на якій розміщувалось гето під час окупації Житомира жодним чином не маркована, відсутня й інформація в путівниках та описах міста. Навіть не всі представники єврейської громади обізнані із цим фактом в його історії, що являє собою типовий приклад витіснення із свідомості травматичної пам'яті. На жаль, сучасна єврейська громада міста дуже нечисельна (релігійна складає біля 300 осіб, за переписом 2001 р. в місті та області проживали 2 700 чоловік), її представники, як правило, не піднімають питання щодо необхідності здійснення місцевою владою певних кроків, спрямованих на відтворення місць пам'яті єврейської історії міста. Ініціатива та фінансування зведення пам'ятних знаків на місцях масових розстрілів євреїв під час Голокосту в околицях Житомира належить ізраїльтянці Ліні Торпусман [5]. Позиція міської влади в цьому питанні більше схожа на роль стороннього спостерігача, який лише реагує на пропозиції.

Із 87 перейменованих топонімічних об'єктів Житомира в

³ У 1847 р. у місті відкрили равинське училище, у 1873 р. – єврейський вчительський інститут, в якому викладали такі видатні представники Гаскали як А. Б. Готлобер, Л. Д. Цвейфель, Х. З. Слоніський, М. М. Сухоставер та інші. У Житомирі функціонувало (з 1850 по 1872 рік) одне із перших казенних єврейських училищ та єврейське ремеслене училище. Найбільшу відомість здобув єврейський вчительський інститут, який часто називали єврейським університетом (на території Російської імперії подібний діяв лише у Вільно) [5].

процесі декомунізації, 9 пов'язуються із польською історією міста й видатними польськими діячами сучасності (провулок святого Зигмунда Фелінського, Іоанна Павла II, Радзивілівська, Августа Іллінського, Леха Качинського, скульптора Олішкевича та ін.). У перейменуванні чотирьох об'єктів відобразили чеську та німецьку сторінку історії краю – вул. Чеська Крошня та Євгена Рихліка; вул. Святослава Ріхтера та провулок Тайлерів. Єврейське минуле нашого міста не знайшло представлення в нових топонімічних об'єктах.

Показовою є топонімічна доля одного з найбільших єврейських центрів України – міста Бердичева. Символічний єврейський центр Правобережної України, у топоніміці якого практично не відображена історія однієї з найбільших єврейських громад ХІХ – першої пол. ХХ ст. На карті Бердичева ви не знайдете вулиць, названих на честь таких видатних земляків як В. Гроссман, М. Гарцман, Пінкус Каганович (Дер Ністер). У 40 назвах репрезентовано діячів російської культури і науки, полководців. Це вулиці Ломоносова, Пушкіна, Герцена, Толстого, Суворова та т.п. Рівень збереження радянської топоніміки міста до останнього часу був чи не найвищим у Житомирській області, саме радянська версія історичної пам'яті залишалась тут домінуючою. В Бердичеві точились найзапекліші дебати щодо перейменування вулиць в процесі реалізації закону про «декомунізацію». Із 74 перейменувань, лише одна вулиця (Червоної Авіції) була названа на честь відомої землячки бердичівлян, безпосередньо з нею (Червоною авіацією) пов'язаною. Йдеться про Поліну Гельман, в роки Другої світової війни штурмана 46-го гвардійського нічного бомбардувального авіаційного полку, Героя Радянського Союзу, кавалера всіх найвищих військових радянських нагород. Після розгортання радянських військ на Кубі вона працювала перекладачем, та як прийнято було говорити, виконувала функції «посла миру».

Одним з небагатьох винятків на Житомирщині стало перейменування вулиці Комуністичної в Коростишеві, на честь

їдишского поета Давида Гофштейна, який народився у цьому місті. І хоча більшу частину життя він прожив у Києві, в столиці не з'явилося нового топонімічного об'єкта, названого на його честь. Однак, на відомому київському будинку письменників Роліт (вул. Б. Хмельницького), в якому поет мешкав декілька років, встановлена меморіальна дошка на його честь.

Від моменту проголошення незалежності у Києві з'явилася лише одна вулиця, названа на участь українського композитора, єврея Ігоря Шамо. Результатом тривалих дебатів стало прийняття рішення про перейменування однією з київських вулиць (Баумана) на честь Януша Корчака, який під час Першої світової війни служив та працював у дитячих притулках Києва лікарем. Мужність та подвиг цієї людини вшановані і в Польщі, лише у дещо інший спосіб. На території Варшавського єврейського цвинтаря над символічною могилою встановлено пам'ятник, на якому він втілений разом із дітьми із притулку, з якими йде до гітлерівського табору смерті.

Про специфіку реалізації історичної політики та пам'яті в українських містах та інших населених пунктах засвідчує ситуація зі спробою здійснити перейменування однієї із київських вулиць на честь видатного польського публіциста, громадського діяча, фактичного конструктора українсько-польського порозуміння Єжи Гедройця.

Саме з його ім'ям, та його колеги Ю. Мерошевського⁴ пов'язуються найбільш цікаві сторінки історії української довоєнної та післявоєнної еміграції, розпорошеної в Європі та на американському континенті. Як головний редактор часопису

⁴ Відомий як співавтор «Доктрини Гедройця - Мерошевського» щодо побудови взаємозв'язків майбутньої незалежної Польщі з Литвою, Білоруссю та Україною. Ю. Мерошевський у дуже непопулярний спосіб для значної частини поляків оцінював зміст їх політичних амбіцій: «ми можемо домогатися від росіян зречтисся імперіалізму за умови, коли ми самі раз і назаджи зречемося нашого традиційного історичного імперіалізму в усіх його формах і проявах. Ягелонська ідея лише для нас не має нічого спільного з імперіалізмом. Однак для литовців, українців і білорусів вона є найчистішою формою польського традиційного імперіалізму» [13, с. 320].

«Культура», що видавався у Парижі від 1946 р. до 2000 р., він стимулював розвиток діалогу між представниками емігрантських кіл різних ідеологічних спрямувань, від ліберальних до соціалістичних. На сторінках цього впливового інтелектуального видання піднімались різноманітні проблеми політичного, культурного, інтелектуального життя радянських Польщі, України, та діаспорних громад у різних куточках світу. У «Культурі» друкувались відомі українські вчені, публіцисти, поети та письменники (зокрема, Б. Осадчук, І. Лисяк-Рудницький, І. Кедрін (Рудницький), Б. Левицький, Л. Костенко та ін.) які презентували інтелектуальну потугу українських емігрантських (та не лише) кіл. Саме Є. Гедройцю належить вислів: «Без незалежної України не буде вільної Польщі».

Питання перейменування однієї із вулиць Києва (йдеться про вул. Тверську) на честь цієї видатної особи піднімалось неодноразово. Лише після звернення до київського міського голови В. Клічка представників Українсько-польського форуму партнерства, дипломатів, відомих інтелектуалів⁵, із проханням про здійснення такого перейменування, на сайті Київської мерії з'явилась петиція зі збору підписів щодо підтримки такого рішення. Голосування з цього питання було завершено наприкінці грудня 2017 р., однак остаточного рішення поки що не прийняли, оскільки голоси «за» та «проти» розділились. Будемо сподіватись, що попри всі перешкоди, ім'я Є. Гедройця, як головного архітектора українсько-польського порозуміння, все ж буде вшановано на одній із вулиць української столиці.

На відміну від Києва, завдяки доволі потужному впливу польської громади міста, в Житомирі з'явилась значна кількість нових «польських адрес». Вони складають доволі цікаву, проте еkleктичну суміш з імен сучасних політиків, релігійних діячів, царських чиновників та митців. Умовно «релігійний» блок представлений такими топонімічними об'єктами: вул. Святого

⁵ Серед яких і Л.Костенко, свого часу особисто знайомою із редактором «Культури», на сторінках якої ще на початку 60-рр. були опубліковані її поезії у перекладі на польську мову.

Йона Павла II, Святого Зігмунда Фелінського, два Капітульні провулки. Політична складова знайшла відображення в перейменуванні частини колишньої вулиці Черняхівського на честь Леха Качинського, яка завершується будинком Польської культури. Не забули місцеві краєзнавці й першого губернатора Волинської губернії та власника Житомира в одній особі – графа Августа Іллінського. У 1797 р. Житомир було викуплено у нього та передано на утримання російській казні. Він зміг зробити блискучу кар'єру в Російській імперії, дослужившись до рівня сенатора.

Місто вшанувало й своїх митців польського походження, які не мали та мають не світової, ні європейської слави, проте долучились до творення унікальних місць пам'яті, топономічних об'єктів, що й донині прикрашають місто та його історичні місця. Так, йдеться про житомирського каменяра та скульптора Генріха Олішкевича. Саме він виготовив свого часу (у 1899 р.) до 100-річчя від дня народження О.С. Пушкіна його бюст, який і нині прикрашає місто. На польському цвинтарі міста представлена значна кількість пам'ятників та скульптур, виготовлених майстром. До речі, він був й автором першого в місті бюста Леніну, який знищили під час Другої світової війни.

Умови вступу до Євросоюзу вимагали від Польщі прийняття поширених в унії рамок історичної пам'яті, в системі якої важливе місце посідав та посідає Голокост. Польща мала не лише визнати Голокост, а й створити умови для вшанування пам'яті мільйонів євреїв, яких було знищено під час війни. Визнання, вшанування жертв Катастрофи, повернення пам'яті про колись впливові єврейські громади польських міст та містечок, супроводжувалось відродженням на топономічній карті та в історичній пам'яті єврейських кварталів, назв символічних об'єктів в міському просторі.

Пам'ять – найбільш характерна риса польської столиці, завдяки якій місто зберігає свою неповторну ауру. Фактично повністю зруйнована під час війни, Варшава змогла відродитись

разом із частиною своєї єврейської історії. Попри те, що в топоніміці міста практично не зустрічаються назви вулиць, в яких представлена єврейська специфіка, тут максимально збережена пам'ять на вулицях, які складала довоєнну єврейську Варшаву. Сучасні Єрусалимські алеї міста мають відношення до поселень євреїв, які виникли тут у 70-х рр. XVIII ст. – Новий Потік та Новий Єрусалим, хоча ці поселення досить скоро були ліквідовані, дорога, яка вела до Вісли та її назва міцно закріпилась у міській топоніміці.

Євреї міста традиційно мешкали на вулицях Крохмальна, Пружна та інших, які прилягали до них. Зараз відтворено антураж єврейського квартала, фактичному міражу надано ефекту «справжності». На фасадах будинків розвішані фотографії давніх мешканців – тут планується влаштувати своєрідний скансен, який відтворює образ та дух єврейського квартала. На цій вулиці жив заможний купець Залман Ножик, який разом зі своєю дружиною збудував синагогу. Синагога збереглася, тепер вона – єдина діюча синагога у Варшаві, важливий центр єврейської культури (вул. Тверда, 6).

Однак політичні рішення польського Сенату останнього часу, зокрема, Закон про інститут національної пам'яті, передбачає по-перше, покарання за заперечення злочинів українських націоналістів, а по-друге, штрафи та тюремні терміни за публічні заяви про причетність поляків до Голокосту, може суттєвим чином вплинути на зміну у змісті історичної політики та політики пам'яті в країні. Адже попри «благі наміри», про які стверджують політики, такі кроки лише сприятимуть поширенню та закріпленню українофобських та антисемітських настроїв у польському суспільстві.

Топоніміка, що є невід'ємною складовою життя громад населених пунктів як в Україні, так і Польщі, значною мірою відображає зміст реалізації політики пам'яті в цих державах, дуже тісно пов'язаної із рішеннями, які виходять зі стін Інститутів національної пам'яті цих країн. У випадку України шанс, який звісно дуже гіпотетично, відкривав процес

декомунізації для втілення в топонімічних об'єктах міст пам'яті про національні громади, не був використаний повною мірою. Сформований практично за радянським зразком пантеон національних героїв, замістив комуністичних ідолів на вулицях міст та селищ України. Курс, який було взято на початку 90-х рр. на приватизацію історії, як і історичних просторів титульною нацією, схоже на найближчий період залишатиметься незмінним. Політична кон'юнктура (в гіршому розумінні) вимагає від діючих політиків демонстрації «національної свідомості», у крайніх варіантах її прояву. Втручання політики в історичну сферу, яка б в ідеалі мала залишитись територією для професійних істориків, що мають справу з минулим, загрожує призвести до гальмування розвитку, спрямованого на майбутнє держав та їх добросусідських стосунків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ассман А. *Форми та трансформація культурної пам'яті* / Аляйда Ассман; пер. з нім. К.Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Ассман А. *Длинная тень прошлого: мемориальная культура и историческая политика.* / Алейда Ассман; пер. с нем. Бориса Хлебникова. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 328 с. Електронний ресур. Режим доступу: <http://www.nlobooks.ru/node/4345#sthash.KdGseEhL.dpufhttps://books.google.com.ua/books?id=dEmaBQAAQBAJ&pg=PP330&lpg=PP330&dq=травматические+места+памяти&source=bl&ots=>
3. Ассман Ян. *Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности* / Ян Ассман. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
4. Гайдай О. *Кам'яний гість. Ленін у центральній Україні.* – К.: К.І.С., 2017. – 278 с.
5. Житомир. *Электронная еврейская энциклопедия.* Електронний ресурс. Режим доступу: <http://eleven.co.il/article/11572>
6. Зашкільняк Л. О. *Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії* / Л. О. Зашкільняк // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Зб. – 2006– 2007. – Вип. 15. – С. 855–862.
7. Зерній Ю. О. *Генеза та сучасний зміст поняття історичної пам'яті* / Ю. О. Зерній // *Стратегічні пріоритети.* – 2006. – № 1. – С. 32–39.
8. Скељчик С. *Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві* / С. Скељчик. – К.: «Критика», 2008. – 304 с.

9. Калакура Я. С. Українознавство в обороні історичної пам'яті від фальсифікацій і спотворень / Я. С. Калакура // Фундатор сучасного українознавства: зб. наук. пр. ННДІУВІ. – К., 2011. – С. 78–86.

10. Касьянов Г. В. Історична політика 1990-х – поч. XX ст.: Україна і пострадянський простір / Г. В. Касьянов // Україна модерна: Націоналізм на сході Європи: число на пошану Романа Шпорлюка. 2014, № 21. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://uamoderna.com/images/archiv/21/UM-21-Kasianov.pdf>.

11. Киридон А. М. Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання / А. М. Киридон // Україна – Європа – Світ. – Вип. 3. Серія: Історія. – 2009. – С.112–116.

12. Колесник І. І. Історична пам'ять та історіографія: архетипи взаємодії / І. І. Колесник // Історія – Ментальність – Ідентичність. Вип. IV. Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в ХІХ – першій половині ХХІ століття. – Львів, 2011. – С. 54–64.

13. Мєрошевський Ю. Російський «комплекс Польщі» і простір УЛБ / Ю. Мєрошевський// «Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців. Антологія текстів». – К.: Від. Дім «Києво-Могилянська академія», 2012. - С. 316-328.

14. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискусії, рефлексії. – К., ПІЕНД ім. І.Кураса НАН України, 2012. – 328 с.

15. Портнов А. Упражнения с историей по-украински / А. Портнов. – М.: ОГИ; Полит.ру; Мемориал, 2010. – 224 с.

16. Szacka B. Czas przeszły. Pamięć. Mit / B. Szacka. – Warszawa, 2006. – 238 s.

17. Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж. – М., СПб, 1999. – 328 с. 17. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / М. Хальбвакс; Пер. с фр. и вступительная статья С.Н. Зенкина – М.: Новое издательство, 2007. – 348 с.

18. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / М. Хальбвакс // Непорикосновенний запас. – 2005. – № 2-3. – С. 8-27.

19. Halbwachs Morice, Le Memoire collective/Morice Halbwachs, Paris Les Presses universitaires de France. – 1950. – 204 p.

Venherska V. TOPONYMIC OBJECTS IN HISTORICAL POLITICS OF UKRAINE AND POLAND: PLACES OF MEMORY OR OBLIVION?

The sphere of historical politics holds a prominent place not only in domestic state processes, but also largely determines the content of foreign policy. Attempts to turn history into an instrument of realization of political ambitions became a hallmark of our time. Despite the predictions of scientists and publicists about the end of the era of national powers, we all have witnessed an increase in nationalist tendencies. How important in such conditions is the strengthening of ethnocentrism from so-called «titular» nations in the preservation of the traditions of multiculturalism, the creation of conditions for tolerant and benevolent coexistence

of representatives of different ethnic groups? What role in these processes plays renaming the streets and creating new / «old» / «mentioned» memory locations? What role do communities play, and which state institutions are ultimately addressing the issue of renaming streets and naming of toponymic objects?

The article offers answers to questions, (although some of them remain open), the features of the implementation commemorative practices in Ukraine and Poland.

Remembrance and oblivion take on their own roles in the historical policy of these two countries. Their interaction depends on a defined ideological paradigm or «political agenda». Within those, everything that does not fit into defined criteria of identity, tradition, or ideological settings, falls into the mechanisms of oblivion. Polish and Ukrainian urban culture in the historical sense unites the Jewish component. The article compares the situation of preservation / rebuilding of Jewish places of memory in two countries, as well as Polish places of memory in the case of Ukrainian cities.

Key words: *historical policy, historical memory, Poland, Ukraine, toponymic objects, places of memory.*

Węgierska W. OBIEKTY TOPONIMICZNE W POLITYCE HISTORYCZNEJ UKRAINY I POLSKI: MIEJSCA PAMIĘCI CZY ZAPOMNIENIA?

Sfera polityki historycznej posiada zauważalne miejsce nie tylko w wewnętrznych procesach państwowych, w znacznej mierze ona kształtuje treść polityki zewnętrznej. Dążenia przekształcić historię na narzędzie realizacji ambicji politycznych stało cechą naszego czasu. Wbrew prognozą uczonych i publicystów odnośnie zakończenia ery państw narodowych, my wszyscy zostali świadkami wzmocnienia tendencji nacjonalistycznych. O ile ważnym w podobnych warunkach wzmocnienie etnocentryzmu ze strony tak zwanych «narodów tytułowych» jest zachowanie tradycji polikulturowości, stworzenie warunków tolerującego a życzliwego współistnienia różnych grup etnicznych? Jaką rolę w tych procesach posiada zmiana nazw ulic oraz stworzenie nowych / «dawnich» / «wspomnianych» miejsc pamięci? Jaką rolę odgrywają gromady, a jaką instytucji państwowe w ostatecznym rozstrzygnięciu kwestii zmiany nazw ulic a markowanie obiektów toponimicznych? W artykule zaproponowano odpowiedzi na postawione pytania, (choć niektórzy z nich zostają się otwartymi), rozpatrują się szczegóły realizacji praktyk kommemoratywnych w Ukrainie i w Polsce.

Słowa kluczowe: *polityka historyczna, pamięć historyczna, Polska, Ukraina, obiekty toponimiczne, miejsca pamięci.*